

HALACHIC AND HASHKAFIC ISSUES IN CONTEMPORARY SOCIETY

SERIES 2: 47 - WHITE LIES AND HALF-TRUTHS: WHERE IS THE LINE? OU ISRAEL CENTER - WINTER 2022/23

A] TRUTH AS A DIVINE ATTRIBUTE

1. וַיַּעֲבֹר ה' עַל-פְּנֵי וַיִּקְרָא ה' ה' אֶל רַחוּם וַחֲנוּן אַרְךָ אַפַּיִם וְרַב-חַסֵּד וְאֱמֶת.

שמות לד:ו

2. וְה' אֱלֹקִים אֱמֶת הוּא-אֱלֹקִים חַיִּים וּמְלַךְ עוֹלָם מִקְצֵפוֹ תִּרְעַשׂ הָאָרֶץ וְלֹא-יִכְלוּ גוֹיִם זַעֲמוֹ:

ירמיהו י"ג

3. צִדְקַתְךָ צִדֵּק לְעוֹלָם וְתוֹרַתְךָ אֱמֶת.

תהלים קיט:קמב

4. רבן שמעון בן גמליאל אומר על שלשה דברים העולם עומד על הדין ועל האמת ועל השלום שנאמר (זכריה ח:טז) אֱמֶת וּמִשְׁפָּט שְׁלֹום שִׁפְטוֹ בְּשַׁעֲרֵיכֶם.

משנה אבות פרק א משנה יח

5. דאמר רבי חנינא: חותמו של הקדוש ברוך הוא אמת.

שבת נה.

B] THE TORAH MITZVAH - NOT TO GIVE A FALSE IMPRESSION

6. לֹא תִגְנְבוּ וְלֹא-תִכְחָשׁוּ וְלֹא-תִשְׁקְרוּ אִישׁ בְּעֵמִיתוֹ.

ויקרא יט:יא

7. וְלֹא תִטֶּה מִשְׁפֵּט אֲבִינֶךָ בְּרִיבוֹ: ז' מִדְּבַר-שִׁקֵּר תִּרְחַק וְנָקִי וְצַדִּיק אֶל-תִּתְהַרְגַּךְ כִּי לֹא-אֶצְדִּיק רְשָׁע: ח וְשָׁחַד לֹא תִקַּח כִּי הַשְׁחָדִי? עוֹנֵן פְּקָחִים וְיִסְגְּף דְּבָרֵי צַדִּיקִים:

שמות כג:ו-ז

8. ת"ר מנין לדיין שלא יעשה סניגורין לדבריו? תלמוד לומר 'מדבר שקר תרחק'. ומנין לדיין שלא ישב תלמיד בור לפניו? ת"ל 'מדבר שקר תרחק'..... מנין לתלמיד שיושב לפני רבו ורואה זכות לפני רבו לעשיר מנין שלא ישתוק? תלמוד לומר מדבר שקר תרחק..... מנין לתלמיד שרואה את רבו שטועה בדין שלא יאמר אמתין לו עד שיגמרנו ואסתרנו ואבננו משלי כדי שיקרא הדין על שמי? ת"ל 'מדבר שקר תרחק'..... מנין לתלמיד שאמר לו רבו יודע אתה בי שאם נותנין לי מאה מנה איני מבדה מנה יש לי אצל פלוני ואין לי עליו אלא עד אחד מנין שלא יצטרף עמו ותלמוד לומר 'מדבר שקר תרחק'. האי 'מדבר שקר תרחק' נפקא? הא ודאי שקורי קא משקר ורחמנא אמר 'לא תענה ברעך עד שקר'. אלא כגון דאמר ליה ודאי חד סהדא אית לי ותא אתה קום התם ולא תימא ולא מידי דהא לא מפקת מפומך שקרא אפי' הכי אסור משום שנאמר 'מדבר שקר תרחק'.

שבועות ל: - יג לימודים למדבר שקר תרחק

9. תנו רבנן: כיצד מרקדין לפני הכלה? בית שמאי אומרים: כלה כמות שהיא, ובית הלל אומרים: כלה נאה וחסודה. אמרו להן ב"ש לב"ה: הרי שהיתה חיגרת או סומא, אומרים לה, כלה נאה וחסודה! והתורה אמרה: מדבר שקר תרחק!

כתובות יז.

10. מתני' נדרי הבאי אמר קונם אם לא ראיתי בדרך הזה כעולי מצרים (כ"ן) - ... דקושטא קאמר כיון שראח עם רב דעמיד איניש דגזים זכי כ"ג).

נדריס כד:

C] 'CHANGING' THE TRUTH FOR THE SAKE OF PEACE

11. וְהֶאֱמַת וְהִשְׁלֹם אֶהְבֹּ:

זכריה ח"ט

12. תנו רבנן: כיצד מרקדין לפני הכלה? בית שמאי אומרים: כלה כמות שהיא, ובית הלל אומרים: כלה נאה וחסודה. אמרו להן ב"ש לב"ה: הרי שהיתה חיגרת או סומא, אומרי' לה, כלה נאה וחסודה! והתורה אמרה: (שמות כ"ג) מדבר שקר תרחק! אמרו להם ב"ה לב"ש: לדבריכם, מי שלקח מקח רע מן השוק, ישבחנו בעיניו או יגננו בעיניו? הוי אומר: ישבחנו בעיניו, מכאן אמרו חכמים: לעולם תהא דעתו של אדם מעורבת עם הבריות.

כתובות יז.

13. כמות שהיא - לפי יופיה וחסידותה מקלסין אותה.

רש"י שם

14. כלה כמות שהיא - ואם יש זה מוס ישתקו ולא ישצחוק. אי נמי ישצחוק בדבר נאה שיש זה כגון צעיניו או צידיה אם הם יפות. וז"ל אומרים ישצחוק לגמרי דכשמזכירין מה שיש זה לשצח מכלל דשאר לגנאי!

תוספות שם

15. ישבחנו בעיניו או יגננו בעיניו. פירוש דכל שהוא מפני דרכי שלום אין זו משום מדבר שקר תרחק.

ריטבא כתובות יז.

16. וא"ר אילעא משום רבי אלעזר בר' שמעון מותב לו לאדם לשנות בדבר השלום, שנאמר (בראשית ט) אֲבִיךָ צָהָ [לפני מותו לאמר]. כהתאמרו ליוסף וגו'. ר' נתן אומר: מצוה, שנאמר (שמואל א' ט"ב) וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֵיךְ אֵלֶיךָ וְשָׁמַע שְׁאֵיל וְהִרְגֵנִי וגו'. דבי רבי ישמעאל תנא: גדול השלום, שאף הקדוש ברוך הוא שונה בו, דמעיקרא כתיב (בראשית יח"ב) וַאֲדֹנָי זָקֵן, ולבסוף כתיב ואני זקנתי.

במות סה:

17. בהני תלת מילי עבידי רבן דמשנו במלייהו: במסכת, ובפוריא, ובאושפיזא

בבא מציעא כג:

18. או שהביא שלום בין אדם לחבירו והוסיף וגרע כדי לחבבן זה לזה הרי זה מותר.

רמב"ם הלכות גולה ואבדה פרק יד הלכה יג

19. ולענין מה להשיב אם שואלו מה דבר פלוני אודותי, תלוי בזה - אם יש לו עצה להשיבו באפן שלא יהיה לו שקר גמור, וגם לא יהיה רכילות, ישיבהו באפן זה ולא יוצא שקר מפיו. ואם הוא מבין שחבירו לא יקבל זה לתשובה מותר לומר שקר גמור מפני השלום.

חפץ חיים הל' רכילות א"ח:

20. **הוי מתלמידיו של אהרן אוהב שלום ורודף שלום** - פירשו בצדק דרבי נתן - כיצד היה אהרן אוהב שלום? כשהיה רואה שני בני אדם מתקוטטים היה הולך לכל אחד מהם שלא מדעת חזרו ואומר לו 'ראה חזרך איך הוא מתחרט ומכה את עצמו על שחטא לך והוא אמר לי שאצא אליך שתמחול לי'. ומתוך כך כשהיו פוגעים זה בזה היו מנשקים זה את זה.

ר' עובדיה מברטנורא מסכת אבות פרק א משנה יב

21. **קפא:** החלק הרביעי - המשקר בספור הדברים אשר שמע ומחליף קצתם במתכוין, ואין לו תועלת בשקריו ולא הפסד לזולתו, אבל כה משפטו מאהבתו שקר מדבר צדק גדול מאד ענשו בעז פניו ואהבת השקר, ויכבד עונו, כי יאהבהו לבלי תועלת. וזה החלק התירוהו לקיים מצות ודרישת טובה ושלום

ספר שערי תשובה לרבינו יונה שער ג

D] 'CHEATING' THE CHEATER!

22. **יח ויבא אל-אביו ויאמר אביו ויאמר הנני מי אתה בני: יט ויאמר יעקב אל-אביו אנכי עשן בכיף עשיתי פאשר דברת אלך קום-נא שבה ואכלה מצידי בעבור תברכני נפשך.**

בראשית כז:יח-יט

23. **אנכי עשו בכורך - אנכי המציא לך, ועשו הוא בכורך.**

רש"י בראשית כז:יט

24. **הוא ארמאה דהוה סליק ואכיל פסחים בירושלים. אמר כתיב (שמות יב:מג) קל-בן-נכר לא-יאכל בן, (שמות יב:מח) [ן]כל-עגל לא-יאכל בן. ואנא הא קאכילנא משופרי שופרי! אמר ליה רבי יהודה בן בתירא - מי קא ספו לך מאליה? אמר ליה - לא. כי סלקת להתם אימא להו ספו לי מאליה. כי סליק אמר להו - מאליה ספו לי. אמרו ליה - אליה לגבוה סלקא! אמרו ליה - מאן אמר לך הכי? אמר להו - רבי יהודה בן בתירא. אמרו - מאי האי דקמן? בדקו בתריה ואשכחוהו דארמאה הוא וקטלוהו. שלחו ליה לרבי יהודה בן בתירא - שלם לך ר' יהודה בן בתירא דאת בנציבין ומצודתך פרוסה בירושלים!**

פסחים ג:

25. **נודרין להרגין ולחרמין ולמוכסין שהיא תרומה אף על פי שאינה תרומה שהן של בית המלך אף על פי שאינן של בית המלך.**

משנה מסכת נדרים פרק ג משנה ד

26. **היכי נדר? א"ר עמרם אמר רב באומר יאסרו פירות העולם עלי אם אינן של בית המלך. כיון דאמר יאסרו איתסרו עליה כל פירי עלמא! באומר 'היום'. אי דאמר היום לא מקבל מיניה מוכס! באומר בלבו היום ומוציא בשפתיו סתם. ואע"ג דסבירא לן דברים שבלב אינן דברים לגבי אונסין שאני.**

נדרים כח.

27. **מתני' השוכר את האומנין והטעו זה את זה וכל דבר שאבד וחזרו בהן - מקום שאין שם אדם שוכר עליהן או מטען**

משנה מסכת בבא מציעא פרק ו משנה א

28. **כיצד מטען? אומר להן סלע קצאתי לכם באו וטלו שתיים.**

בבא מציעא עו:

29. **בת חמוה דרב פפא נפלה לפני יבם שאין הגון לה. אתא לקמיה דאביי. אמר ליה חלוץ לה ע"מ שתתן לך מאתים זו. לבתר דחלוץ לה אמר לה זיל הב ליה. אמר ליה משטה אני בך עבדה ליה. מי לא תניא הרי שהיה בורח מבית האסורין והיתה מעברא לפניו ואמר ליה טול דינר והעבירני אין לו אלא שכרו.**

יבמות קו:

30. יש תמכים איך יעקב שכיח לדיק וירא אלוקים דבר שקר! ואין זו תימה. כי יודע היה יעקב כי הוא ראוי לצרכי יותר מאחיו... והחליף הדברים במקומות כאלה אינן גנאי ללדיק... וכן לצרכים וילחם אמרו על נשותיהם אחותי היא ולא נקראו בעצור זה דוברי שקר... וכן יעקב לקבל צרכי אס שינה דברו לא היה בעצור זה דובר שקר.

רד"ק שם

31. ובכל אלו שהיתירו חכמים לשנות, אם יוכל לעשות שלא לשקר הוא טוב יותר ממה שישקר. כגון אם שאולים לו 'יודע אתה מסכתא פלונית?' ישיב - 'וכי אתה סובר שאני יודע?!'. ואם יוכל לסלק השואל בענין שלא ישקר הוא טוב יותר.

אורחות צדיקים סוף שער כ"ב

E] HUMAN AND DIVINE TRUTH - SOME HASHKAFIC PERSPECTIVES

32. אמר רבא: מריש הוה אמינא ליכא קושטא בעלמא, אמר לי ההוא מרבנן ורב טבות שמיא, ואמרי לה רב טביומי שמיא, דאי הווי יהבי ליה כל חללי דעלמא לא הווי משני בדיבוריה. זימנא חדא איקלעי לההוא אתרא וקושטא שמיא, ולא הווי משני בדיבוריהו, ולא הווי מיית איניש מהתם בלא זימניה. נסיבי איתתא מינהון והווי לי תרתין בנין מינה. יומא חד הווי יתבא דביתיה וקא חייפא רישא. אתאי שיבבתה טרפא אדשא. סבר: לאו אורח ארעא! אמר לה - ליתא הכא. שכיבו ליה תרתין בנין. אתו אינשי דאתרא לקמיה, אמרו ליה - מאי האי?! אמר להו - הכי הווי מעשה. אמרו ליה - במטותא מינד, פוק מאתריך, ולא תגרי בהו מותנא בהנד אינשי.

סנהדרין צו:

33. א"ר סימון בשעה שבא הקב"ה לבראת את אדם הראשון, נעשו מלאכי השרת כיתים כיתים, וחבורות חבורות. מהם אומרים אל יברא ומהם אומרים יברא. הה"ד (תהלים פה:יא) *תְּסַדֵּר וְאָמַת נִפְגְּשׁוּ צֶדֶק וְשִׁלּוֹם נִשְׁקוּ*. חסד אומר - יברא שהוא גומל חסדים, ואמת אומר - אל יברא שכולו שקרים. צדק אומר - יברא שהוא עושה צדקות, שלום אומר - אל יברא דכוליה קטטה. מה עשה הקב"ה? נטל אמת והשליכו לארץ הה"ד (דניאל ח:יב) *וַתִּשְׁלַךְ אֶמֶת אֶרְצָה*. אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה - רבון העולמים! מה אתה מבזה תכסיס אלטיכסייה שלך? תעלה אמת מן הארץ, הדא הוא דכתיב (תהלים פה:יב) *אֶמֶת מֵאֲרֶץ תִּצְמַח*

בראשית רבה פרשה ח ד"ה ה א"ר סימון

34.

7 כ"ז, י"ב. אולי ימושני אבי והייתי בעיניו כמחצתו³⁰.
הנה חזיל [עבדה זרה דף כ"ה ע"א] כינו את האבות בשם ישרים, ומהאי טעמא כינו את ספר בראשית בשם "ספר הישר". וביאר הדבר הוא, כי מכיון שהם חזו קדום מן תורה, אי"כ מריבן ידעו האין עליהם להתנוג, אלא שהיא משום "אשר עשה האלקים את האדם ישר" [קהלת ד' סכ"ט]. והם קיימו את כל התורה אפילו קודם נודעתה משום שהיא הדרך הישרה בהתנהגות האדם. ומהאי טעמא אמרין [ויקרא רבה פרשה ט' אות ג'] שדרך ארץ קדמה לתורה, ובתורה ישנם חוקים שאינם מובנים בשכל האדם, אבל דרך ארץ בא אדם משום ישרות שכלו, ולכן האבות שקיימו את התורה מפני שהבינו כי היא הדרך הישרה של האדם נקראו ישרים³¹. ולפי"ז תגול התמיהה על יעקב אבינו, שכנראה מה שעשה לקבל את הברית היה רחוק מן הישרות: הכי קרא שמו יעקב ויעקב זה פעמים, ומה גם יעקב אבינו שעליו נאמר חתן אמת ליעקב, וחזיל [מכות דף כ"ד ע"א] דרשו עליו הפסוק לא רגל על לשונו, ואי"כ מרע נקט יעקב כאן בדרך הגרתיא כעקומה לכאודה?

אבל באמת למדנו מכאן יסוד גדול בפהות היאמת, והנה להלן [פלי"ה] על הפסוק בא אחיך כמרמה וגר תרגם אונקלוס: "בוחמתא". וביאר הדבר הוא, שגם היאמת צריכה שתאמר לפי השבון, שהרי למשל אם ראובן הנדף מתחבא אצל שמעון, וכשהודף מחפשו אומר שמעון לרודף שראובן מתחבא אצלו ומשום שאינו רוצה לשקר, הכי זה "אמת" יקרא? אלא הדאי שלפעמים מותר לאדם להשתמש בדרך הערמה כדי להשיג את מבוקשו, והיינו לפי הכלל של "יעם עקש תחפתל" [תהלים י"ח פכ"ז], וכשהוא בא לידי התמודדות עם רמאי מטוכן מטוכו של עשו, לפעמים אין מנוס מהשימוש בדרך הערמה והשתמטות. רמאות מעין זו, כפי הצורך והשעה, מצינו כמה וכמה פעמים אצל יעקב אבינו ואין זה כלל סחירה למושג של "חתן אמת ליעקב".

לדונמא: כל ענין פיצול המקלות שעשה יעקב כדי להציל את צאנו מידו הרמאית של לבן: מה שאמר יעקב לעשו: עד אשר אבוא לא ארני שעירה, כלומר שהרחיק את עצמו ממנו בדרך ערמה, ואנו³² למדים מה הלכה לדורות שמוותר לאדם להרחיק את עצמו מן הנכרי כשחושש ממנו: מעשה יעקב ושכמו, שכמרמה סוככו בני יעקב³³ שאנשי שכמו יחלישו את עצמם ויזכרו להרוג אותם. כל זה נבט כגדר העסק עם רמאי ורשע, ואינו גורע כלום ממצעודו של יעקב כסמל היאמת³⁴.

אמת ליעקב - ר' יעקב קמיניצקי, בראשית כ"ב

35. וא"ר זירא לא לימא איניש לינוקא דיהיבנא לך מידי ולא יהיב ליה משום דאתי לאגמוריה שיקרא שנא' למדו לשונם דבר שקר
--

סוכה מו:

The 3 major principles of אמת ושקר:-

1. It's the message that matters - *technically true but misleading = SHEKER*
technically untrue but not misleading = EMET
2. מותר לשנות מפני השלום - *personal hatred and machloket is a SHEKER, so 'lying' to bring shalom is EMET*
3. You can lie to stop the cheater - but only IF you know you are 100% correct